

TUZSON-BERCZELI BERNADETT

Remus az actiumi csatában

Propertius IV. elégiájának elemzése

Az Augustuskori költészet ezer szállal kapcsolódik a politika- és társadalomtörténethez. A polgárháborúk utolsó évtizedében és a principátus régi-új rendszerének kialakulása idején született verseket nemcsak „saját jogon”, mint halhatatlan irodalmi műveket olvassuk, hanem mint a korszak fontos dokumentumait is. Milyen múltképet igyekezett kialakítani az Actiumnál győztes hatalom? Milyen témák megjelenítését várta el Augustus a hozzá Maecenason keresztül kötődő költőktől? Milyen súllyal voltak jelen a római nyilvánosságban ezeknek a költőknek a versei? Mennyire alkotott önállóan Vergilius, Horatius és a többi költő, meddig terjedt az augustusi „értelmiség” szabadsága? Ezek a könnyen továbbszaporítható kérdések indokolják, hogy a kor egyik költőjének, Propertiusnak a verseire is ne csak mint az irodalom- vagy kultúrtörténet forrásaira tekintsünk. Propertius egyik elégiájának, a IV. könyv 6. darabjának elemzését tűztem ki célul, egy olyan versét, amely felvonultatja az augustusi propaganda szinte összes elemét, véleményem szerint rendkívül sajátos módon reflektálva rájuk.

A Horatiushoz és Vergiliushoz hasonlóan Maecenas köréhez tartozó Propertius kissé háttérbe szorul az Augustus kori irodalom és a hatalom viszonyának taglalásakor. Az ő szerelmi költészete ugyanis sokkal távolabb esik a hatalom által elvárt témáktól, mint Vergilius Aeneise vagy Horatius „közéleti” versei. Úgy tűnik, ő vonakodott Maecenas körében a legsikeresebben, hogy a szinte kötelező jellegű nagy témákat megírja. Sikeres *recusatio*ja azon alapult, hogy „nem minden dolog alkalmas tárgy mind-egyikünknek”(III. 9, 7),¹ és ő csak a szerelmi költészethez ért. Az ő Múzsája Cynthia, lírája a hozzá fűződő érzelmekből kíván táplálkozni. A Kr. e. 20-as évek végén keletkező harmadik könyvében azonban már megerősödik a közéleti hang, a negyedik kötetet pedig a római intézmények *aition*jait kutató versek uralják, – ennyiben hű maradt példaképéhez, Kallimakhoszhoz² –és a Cynthia-versek érzelmekkel teli és játékos világa látszólag háttérbe szorul. Ennek a kötetnek a középpontjában áll (a 11 versből a 6.) az actiumi csata propertiusi leírása. A téma fontosságához és a kötetben elfoglalt központi helyhez illően ennek a Róma számára döntő ütközetnek az ábrázolása összekapcsolódik a római múlt kiemelkedő eseményeivel, illetve görög mitológiai jelenetekkel.³ A vers „főszereplője” pedig az augustusi valláspolitikai központi alakja, Apollo. De a monumentális díszletek és az ünnepélyes hang ellenére az olvasó sokszor nehezen tudja elhessegetni azt az érzését, hogy ezeket a princeps számára fontos elemeket egyfajta ironikus tükörben látja.

¹ Horváth István Károly fordítása. A szövegben pusztán számokkal jelölt idézetek mind Propertius negyedik könyvéből valóak.

² LYNE 1996, 623.

³ A IV. 6-nak ez a vonása szorosan kapcsolja a szöveget a korábbi verseihez, amelyekre különösen jellemzőek a görög mítoszokból kiemelt motívumok, eszközök és személyek. Műveinek eme vonása miatt az értő olvasás csak a görög mitológiában jártas olvasó kiváltsága volt, különösképpen azért, mert ezzel az eszközzel nagyon sok mindent tud belesűríteni egy-egy versébe, annak struktúráját már-már szétfeszítve. Vö. : ADAMIK 1994, 247.

Dicsőítés vagy gúny?

Az 1960-as évek végéig az a kritikusi vélemény uralkodott, hogy ez a vers egy komoly és őszinte hízélgés Augustusnak. Úgy tekintettek a IV. 6-ra, mint egy gesztusra, amelyben a költő kifejezi a császári hatalom, az augustusi rendszerelfogadását. Hugh Pillinger például azt írja, hogy Propertius „hymnusza” elismeri Augustust mint istent.⁴ És valóban, ebben a hymnuszban a költő Augustus dicséretét zengi, és talán nemcsak azért, mert ez kötelező volt, vagy mert Propertius a császári ház támogatását élvezte. A költő több szinten is egymás mellé állítja az elégia és a benne felidézett csata két főszereplőjét, Apollót és Augustust, így legalább annyira Apollo–hymnus, mint Augustus dicsőítése, vagy talán egyszerre mindkettő. Augustus dicsőítése, amely előképe Apollo fényességének.⁵ A költő tehát lényegében nem tesz mást, mint amit a princeps is tett, mikor palotája mellé építtette Apollo templomát, a vers „apropóját”: összekapcsolja az állam első emberét és az őt támogató istent.

Az utóbbi évtizedekben azonban ezzel az Augustus kori szöveggel kapcsolatos kutatásokban⁶ is felvetődött a kérdés, hogy valóban dicsőítő ének-e, vagy pedig más értelmezések is felmerülhetnek, illetve felmerülhettek már a kortárs olvasókban is. A szöveg egyértelmű lojalitását megkérdőjelező véleményt könnyen lehet újabb és újabb érvekkel alátámasztani. Például Propertius– mint máshol írja⁷ – nem a csaták eufórikus győzelmi mámorát, a diadalt éneklimeg, hanem a szomorú, gyászos veszteségeket akarja megmutatni:

„S bár mindenki csak ezt vágná: vigadozni, heverni
víg szeretők bor-s mézillatú combjai közt
kard, kürt, hadihajó nem volna, se gyilkos erőszak,
Adria nem verné harcosaink tetemeit
S Róma, örök diadalmaidért gyűlölve örök gyász
gyermekeid gyásza, most nem alázna porig!”⁸

Ennek a korábbi, de szintén az actiumi csata után megjelent szövegnek, amely a szeretők közötti vad csatákat dicsőíti, fontos eleme, hogy az ágyban aratható eufórikus diadallal konkrétan az actiumi győzelmet beárnyékoló gyászt állítja szembe: „*nec nostra Actiacum verteret ossa mare*”.⁹ Feltételezhető, hogy ebből a háborút elutasító attitűdből vezethetőek le a magasztaló és dicsőítő hangvétellebe keveredő, disszonáns, burkolt gúnyolódásként is felfogható hangok. Továbbá a mai olvasó sem kerülheti ki, mint ahogy a kortárs olvasó sem tehetette, hogy szembeállítsa a II. 15 őszinte keserűségét, amelyet „a mieinknek az actiumi tengeren hányódó holttesteit” miatt érez a IV. 6 sokszor formálisnak ható soraival.

Ha igaz, hogy az actiumi győzelem dicsőítésébe disszonáns hangok keveredtek, felmerül a kérdés, hogy egy ilyen szöveg hogyan jelenhetett meg az Augustus által uralt Rómában. Egyik lehetséges magyarázat a dicsőségnek és a gúnynak erre a fajta szokatlan keveredésére a triumphusok egyik különös jelenségében keresendő: a felvonuló hadvezér mögött menetelő katonák kiabálásai, gúnyolódó, néhol kifejezetten obszcén megjegyzéseik

⁴ PILLINGER 1969, 190, 192.

⁵ GURVAL 2001, 49.

⁶ Pl. R. J. Baker, W. R. Johnson, Ld. GURVAL 2001.

⁷ II. 15, 41–46.

⁸ Prop. II. 15, 41–46. Ford. Kerényi Grácia.

⁹ II. 15, 44.

szöges ellentétben állnak a felvonuló vezér magasztos dicsőítésével.¹⁰ A res publicának ezen a vallásos ünnepén a triumpháló győzelme jutalmául, kivételesen királyként és istenként jelenhetett meg pár órára, olyan megtiszteltetésben részesült, amely egyébként szigorúan tilos volt a köztársaságban.¹¹ Ezt ellenpontozza és egészíti ki a közkatonák szabados viselkedése. Az esemény egyik sajátossága tehát az, hogy a legalacsonyabb és a legmagasabb rangú emberek együtt ünnepelhettek. Az élet teljességét sűrítették bele egy ilyen felvonulásba, és ebben a karneváli hangulatban a katonák által kiabált gúnyolódó, látszólag oda nem illő kifejezések, mondatok az ártó szellemeket űzték el.¹² Természetesen Propertius, egy hadvezér katonáinál árnyaltabb költői eszközöket alkalmazva, magasztaló sorokba bújtatva, finom pimaszsággal adja elő Augustus győzelmét. Vajon mit szolt ehhez a gúnyolódáshoz maga Augustus, elfogadhatta-e a triumpháló hadvezér szerepét? Egyrészt: Octavianus abban a Rómában nőtt fel, ahol fontosak az irodalmi salonok, és nem véletlen, hogy a leghíresebbik létrejöttét, illetve az ott helyet találó fiatal tehetségek felfedezését Maecenasnak köszönheti, aki már a kezdetektől ott volt a későbbi Augustus mellett, és aktívan alakította az irodalmi élet mellett a politikait is.¹³ Másrészt a libertas, ez az Augustus által is hangoztatott érték a rómaiaknál nem csak a konkrét fizikai szabadságot jelentette meg, hanem beletartozott a szólásszabadság is, vagyis Propertius és kortársai kellő óvatossággal ugyan, de megtehették, hogy megjelenítik elégiáikban és más költeményeikben a véleményüket.¹⁴

A költői áldozat

„*Sacra facit vates: sint ora faventia sacris let cadat ante meos iacta iuventia focos*”¹⁵ „Áldozatot mutatok be, figyeljetek áldozatomra! s öljetek oltárom lángja előtt egy üszőt.”¹⁶ A vers nyitó sorai és különösen a *sacra*¹⁷ ünnepi, (vallásos) hangulatot teremtenek, de itt a *sacra* nem csupán egy szokásos állatáldozat bemutatása, hanem *avates*, a költő, a jövőmondó különleges áldozata is: maga a vers. A jövőmondás és a költő prófétaként, illetve papként való megjelenése minden korban felbukkanó irodalmi motívum, azonban az ókori világban a papi és a költői szerep összefonódása talán még hatásosabb volt, jobban megfelelt a vallásos gondolkodásnak, illetve az életet átszövő rituáléknak, a jóslatkéréseknek, áldozatbemutatóknak. A vallási és a költői szféra összekapcsolásában Propertiusnak a görög költészet, illetve Horatius volt a mintája; ebben a költők által teremtett világban lehetséges, hogy a költő olyan szerepben tűnjön fel, mint egy pap, aki áldozatot kíván bemutatni, ez az áldozat pedig – ebben az esetben – nem más, mint Apollo templomának a megéneklése. Azonban ennyivel nem éri be Propertius: még hozzáteszi a *faventia* jelzőt is, amely nem csupán figyelmességet jelent, hanem olyan imaszerű csendet, amelyben máris nagyobb hangsúlyt kapnak a költő halkán elmondott szavai, amelyeket áldozatbemutató közben, áldozatbemutatóként (*sacris*) mond el. Érdemes még megfigyelni, hogy a sor

¹⁰ A kérdéshez ld. Horatius „csipkelődése” kapcsán HEGYI 2014.

¹¹ HEGYI 2011, 401.

¹² KÖVES–ZULAUF 1995, 156–169.

¹³ HEGYI 2011, 10.

¹⁴ Horatiusnak az Actiumról szóló ódája, az I. 37-es, éppen magasztalja Augustust, aki megszabadította a „nílusi Úrnőtől” Rómát. Ugyanakkor a Consule Planco (III. 14-es carmen) a Hispániából visszatérő Augustust furcsán magasztaló, ugyanakkor gúnyolódó elemekkel veszi körül. „Hercules (...) victor” Augustus úgy jön Hispánia felől, mint Herkules, azonban a római színpadokon a hajdani hősből ekkorra már egy tohonya, evős ember lett.

¹⁵ IV. 6, 1–2.

¹⁶ Ford. : Kerényi Grácia.

¹⁷ Vö. HORATIUS Carm. III. 1,2.

elején lévő *sacra* és a sor végén szereplő *sacris* szép keretet ad az áldozatbemutatásnak, és megidézi annak hangulatát. Megmutatkozik bennük a kimondott szónak az ereje is, hogy valaki képes pusztán szavakkal megalkotni valamit¹⁸. Ennek különös hangsúlyt ad, hogy a költő mint áldozatot bemutató pap jelenik meg. Hasonló eszközzel találkozunk a 13. sorban a *Caesaris... Caesar*; vagy az 53. sorban *atempus... temporis*¹⁹ szópárokban. Az első sorban megszólított emberek egyszerre maguk az olvasók – tehát Róma népe – lesznek, illetve azok a személyek, akik jelen vannak az áldozatbemutatásnál, és akikkel majd a végén, a győzelem felidézése után vigadozni fog. Ezek a megszólítások végigkísérik a művet és nem csupán díszítő elemként, hanem visszautalva a kezdeti képre: az áldozatbemutatásra, az áldozatot bemutató *vates*-ra és az áldozaton résztvevőkre, a kultikus közösségre.

A következő sor a Múzsák megjelenítésével érdekesen fonja össze a görög hagyományt és a római témát: „*Cera Phileteis certet Romana corymbis*. ” „Római táblám múlja felül Philetas koszorúját. ” Az itt említett Philetas görög elégiáíró volt, Propertius egyik mintaképe.²⁰ Azonban a *certet* szó a versenyez, verseng jelentésével mutatja, hogy többről van itt szó, mint a görög előd másolásáról. Versengésről van szó, még hozzá két ellentétes összetevő versengése jelenítődik meg: a görög minták és a belőlük megszülető propertiusi költészet.²¹ A görög kultúra a mitológiai párhuzamokon keresztül egyébként az egész versben jelen van, a mitológiai utalások szerepe rendkívül hangsúlyos.

„*Carmenque recentibus artis tibia Mygdoniis libet eburna cadis*. ”²² A költői többes szám *recentibus aris* és az elefántcsont fuvolával való játszás olyan költői kép, amelynek használata nagyon jellemző az elégiákat alkotó Propertiusra. A *tibia eburna* az elégiaműfajban íródott költemények eredeti kísérő hangszere, itt is annak szimbólumaként jelenik meg. Propertius harmadik kötetének az egyik elégiájában azt írta, hogy amikor a Helikon csendes zugaiban pihent, és már-már belekezdett volna az Alba királyok küzdelmének és más epikus műveknek a leírásába, akkor Phoebus korholta őt: „Semmi reményed sincs Propertius itt a sikerre”,²³ s új utat – *semita nova* – mutatott neki, de ez is a régi műfajához, az elégiához vitte vissza. Az őfeladata – ez derül ki újra és újra –, hogy elégiát írjon. „Orpheus – azt mondják – lanttal vadakat szelídített”²⁴ – kezdi egy másik, a költészetre és a saját költeményeinek szerepére reflektáló versében. De itt is kiderül, hogy az ő „orpheuszi tette” szerelmesének megörökítése. Nyilvánvaló, hogy az actiumi csata megéneklése epikus téma, tehát Propertius számára tiltott terület. És bár logikus, hogy az elbeszélő művészet múzsáját, Calliopét hívja segítségül költeményének megírásához – „Múzsza, segíts! Rád vár Calliope ez a mű!”²⁵ –, de egyben visszás is. Nem először szólítja megugyanis Calliopét (III. 2 vagy a III. 3), aki korábbi verseiben az elbeszélő költemények múzsájaként (hasonlóan Apollóhoz) eltanácsolja a költőt a nagy epikus témáktól.²⁶

¹⁸ A szó „teremtő erejéhez” a római vallásban l. Köves – ZULAUF 1995, 65–151.

¹⁹ Vö. CAIRNS 1984, 134.

²⁰ SZABÓ–LESSI (szerk.) 1970, 146.

²¹ Uo. 148.

²² IV. 6, 7–8.

²³ III. 3, 26.

²⁴ III. 2, 1.

²⁵ IV. 6, 12.

²⁶ Ez a fordulat – a *recusato*val való játék – nem csak Propertiusnál jelenik meg, hanem Horatiusnál is. Vö. Horatius Carm. IV. 15: „Mikor csatákat, s városok ostromát / kezdem dalolni, tiltva emelte fel / lantját Apollo: kis vitorlám / rá ne szalasszam a tengerekre. ”

Apollón személye Propertiusnak ebben a versében nem csak a líra és epika kapcsán kerül elő. A sorsdöntő csata előtt jóistenként és harcostársként szólítja meg Augustust, biztosítva támogatásáról. Azzal, hogy Propertius megszólaltatja Apollónt, illetve az isten támogatását központi elemmé teszi a csata leírásában, az augustusi propaganda egyik fontos elemét hangsúlyozza. Apollo jóslással való kapcsolata, jeleinek megbízhatósága is nyomatékokat kap a szövegben: Actiumnál egy régi jóslatot kell „beteljesítenie” Augustusnak és Apollónak együtt.

„quam nisi defendes, murorum Romulus
augurire Palatinas non bene vidit avis.”²⁷

A szövegben kiemelt jelentősége van a Palatinusnak, amely nemcsak az actiumi Apollo templomának helye, hanem a római birodalom kiinduló pontja is, innen kért jóslatot Romulus a város alapítása előtt. A Palatinus később is a patriciusok dombjának tartották, szemben az Aventinusszal, amely a hagyomány szerint Remus jóslatkérő helye volt (később pedig a plebeiusok központja). *Amurus*, egyszerre idézi fel *Romulus* városalapító rítusát, és hangsúlyozza ki az augustusi védelem fontosságát. Apollo, aki a fent idézett szavakkal biztatja a csatába induló későbbi princepst, Augustusnak szólítja őt. Ez az „anakronizmus” több költői játéknál: Apollo mint jóisten egyszerre látja a múltat (Romulus) és a jövőt, az Augustusszá válást. Érdekes az istentől kapott „megszólítás” többi eleme is: „*o Longa mundi servator ab Alba Auguste, Hectoreis cognite maior avis*”²⁸ Tehát Augustusa Róma alapítása előtti múlthoz Alba Longán, Trójához pedig Hektoron keresztül kapcsolódik.

Az actiumi közelmúlt és a romulusi távolabbi múlt felidézésének „apropójául” szolgáló szentélyt, a Palatinus hegyén az actiumi győzelem emlékére emelt Apollo-templomot Kr. e. 28-ban építették meg,²⁹ egy évvel azelőtt, hogy Gaius Caesar az Augustus nevet – amellyel az isten a versben megszólítja – fölvette.³⁰ Természetesen felmerül a kérdés a különböző idősíkok egymásba csúsztatását illetően – beleértve a vers születésének, a költői áldozatnak az idejét is –, hogy nem csak egy költői játékról van-e szó? A dátumokat tekintve az első gondolatunk az lehet, hogy Propertius már korábban megírta a költeményét, vagyis valóban a templom avatására készítette el, de nem szerette volna elrontani a Cynthia-versek koszorúját, ezért a IV. könyvbe került be ez az elégia.³¹ A másik feltevés az, hogy később írta meg, tehát nem közvetlenül a templom felavatására. Ezt a véleményt képviseli például Francis Cairns is.³² Az is feltehető, hogy már Kr. e. 28-ban volt egy ilyen verskezdemény, de az is a későbbi elhelyezést támasztaná alá, hiszen Propertius Augustusnak nevezi költeményében Octavianust, ezért mindenképpen Kr. e. 27 után kellett megírnia költeményét, és a parthusokkal való megegyezés említése pedig csak Kr. e. 20, a sygamberek legyőzése pedig Kr. e. 16 után³³ kerülhetett be a szövegbe.

²⁷ IV. 6, 43–44. „Hogyha Te nem véded meg, rosszul látta a dombról / Romulus egykor a jós, szállni a sors madarát.” Ford: Kerényi Grácia.

²⁸ IV. 6, 37–38.

²⁹ Vö. HORATIUS Carm. I. 31

³⁰ A Romulus és Augustus összekapcsolásához I. Suetonius híres helyét: „azzal az indítvánnyal szemben ugyanis, hogy Romulus nevét vegye föl (...) hiszen Augustusnak hívják a szent helyeket is, ahol az augurok figyelmeztetése alapján felszentelnek valakit”. (Suet. Az isteni Augustus 7. 2)

³¹ Ezt támasztaná alá az a tény, hogy a IV. kötet csak Kr. e. 16 után jelent meg, míg az Apolló-templom avatása Kr. e. 28. október 9. -én történt.

³² Szerinte a költőt csupán a palatinusi Apollo-szentély inspirálhatta, melyben van egy kép az actiumi csatáról. CAIRNS 1984, 153–154.

³³ GRUEN 1996, 179–180.

„Musa, Palatini referemus Apollinis aedem.”³⁴ – „Phoebusnak palatinusi szentélyét ma avatjuk.”³⁵ A Palatinus mint azaugustusi politika és propaganda többféle tartalommal is megtölthető szimbolikus helyszínénagy súlyt kap a vizsgált szövegben. Augustus háza is a Palatinuson emelkedett, másrészt, a Palatinus Romulus dombja volt, a hajdani palatiumi jóslat helye, amelyet Romulus kapott, s amely Augustus és Apollo által teljesült be – az augustusi és propertiusi értelmezés szerint – Actiumnál. Az ebben az elégiában erősen hangsúlyozott Romulus–Augustus párhuzamnak van még egy fontos eleme. A rómaiak számára az „új” – különösen társadalmi és politikai szinten – nem volt pozitív, hanem a rosszat jelentette. Ugyanakkor a régi és a hagyományos felelevenítése mindig bizalmat ébresztett a római népben a vezető iránt. Éppen ezért a régi rend, az ősi szokások (*prisci mores*) felsőbbrendűségének és sikerességének hangsúlyozása a közgondolkodásnak elmaradhatatlan eszköze, és mint ilyen, alapvetően politikai jellegű. A senatus hatalmának, vagyis a régi rendnek a fenntartása mindig szemben állt az új megoldások keresésével, ugyanis az együtt járt egy-egy vezető hatalmának a növekedésével is.³⁶ Éppen ezért fontos, hogy Augustus ne új rendszert akarjon létrehozni, hanem személyét összekötve Romulusszal mint előképpel, rendszere a múltban gyökerezzen – legalábbis a propagandában. Ilyenformán a város újraalapítása válik a vers egyik központi témájává. A propertiusi szövegnyilvánvalóan utal Vergiliusra is. Az Aeneisben is ott áll Augustus mellett Apollo,³⁷ akinek védelmező szerepét még inkább kiemeli az eposzban ellenpólusként megjelenő Anubis, az ellenséges egyiptomi flotta és hadsereg támogatója. Az Anubisszal megjeleníthető aspektusokkal szemben Propertiusnál Apollo, Augustus és Romulus zárt egysége van kiemelve, és ennek ad keretet a Palatinus. A domb, amely az alapítást idézi meg, és amelyet Apollo templomaösszeköt az actiumi győzelemmel. Az a Palatinus, amely az alapítás szimbólumaként az actiumi győzelmet újraalapításként jeleníti meg, és ezzel az isten harcostársának és „telekszomszédjának” városalapító szerepét hangsúlyozza.

Liviusnál a következő sorokkal találkozunk:

„Numitor megáldotta unokáit, és ők, miután anyjuktól is elbúcsúztak, társaikkal együtt elhagyták Alba Longát. A Tiberis partjára érve, megtelepedtek azon a helyen, ahol egykor teknőjük megrekedt, ahol a folyó kanyarulatánál hét enyhe hajlású domb emelkedik. A Palatium nevű dombon szándékoztak új várost alapítani.”³⁸

A Palatinus tehát nemcsak a jóslás és az alapítás aktusának helye, illetve nemcsak egy a leendő település magaslatai közül, hanem a Város elsőszínhelye, itt emeltek először falat,³⁹ amelynek el kellett választania

³⁴ IV. 6, 11.

³⁵ Pontosabb fordításban: „az actiumi Apollo szentélyét fogjuk felidézni”. A referemus ideje és jelentése ugyan-akkor nem zárja ki a magyar műfordítás által is képviselt értelmezést, hogy a vers megírása szorosan kötődik az alapítás idejéhez.

³⁶ HEGYI 2011, 430–431.

³⁷ VERGILIUS: Aeneis VIII. 675–731.

³⁸ Titus Livius I. 5 caput.

³⁹ A fal a város létrehozásának, illetve magának a városnak legfontosabb, a római gondolkodásban ezekkel ekvivalens eleme. Például I. ebben a szövegben (VI. 43) a „murosum Romulus augur” kifejezést! Vergilius az Aeneis bevezető soraiban (I. 7) evvel a szókapcsolattal utal Róma megalapítására, illetve Rómára: „altaemoenia Romae”. Livius a fal és a pomerium fontosságáról, illetve a hozzájuk kapcsolódó etruszkoktól eredeztetett rituálékról így ír: „(Servius) továbbá sáncokkal, árkokkal és fallal vette körül (a megnagyobbított) Rómát. (...) Az etruszkok hajdanában, amerre a falakat építeni akarták, jóslatokat kérve és mindkét oldalról biztos határokat kijelölve, szabadnak nyilvánítottak, valahányszor új várost alapítottak, mégpedig úgy, hogy sem befelé ne állhassanak épületek – nem úgy, mint manapság –, és a külső oldalon is maradjon egy emberi művelés nélkül hagyott földszáv.” (I. 44)

a létrejövő várost az idegenektől, az emberi rendet és a civilizációt a vadon és a rendezetlenség világától.⁴⁰ Ahogy a Palatium szimbolikusan maga a Város, az actiumi csata is több mintegy egyszeri fölényrel megnyert ütközet, olyan diadal, amely magába foglalja az addigi összes győzelmet. Actium – ezt hangsúlyozzák a princeps építkezései, és ezt visszhangozza Propertius is – fordulópontot jelentett Róma számára. A Palatiumon álló templom azt a győzelmet hirdeti, amely minden további lépés alapjául szolgált, lezárva a polgárháborúk (a rend előtti káosz) korát, Actium után láthatott hozzá Augustus a birodalom határainak kiterjesztéséhez, illetve a pax Augusta és intézményrendszere kiépítéséhez.

Kleopátra Propertius költészetében

A fentebb elemzett részletek látszólag a régebbi szakirodalom véleményét erősítik meg: ez az elégia egy Augustus, illetve az actiumi győzelem magasztalására írt költemény, ugyanakkor könnyű olyan elemeket is találni, amelyek ennek a fényes győzelemnek mintha megkérdőjeleznék az értékét. Ezek közül a legszembetűnőbb Kleopátra alakja. Az egyiptomi királynő sokat szerepel az Augustus kori irodalomban, magánál Propertiusnál sem csak itt a IV. 6-os énekben, hanem a korábban már említett III. könyv 11. elégiájában is megtaláljuk jellemzését. „Bűnös Alexandria, melegágya a cselszövevénynek (...) el nem mossa idő, Róma, e szégyenedet!”⁴¹ Antonius bűne, hogy nemcsak engedett Kelet vonzásának, hanem ezért még házasságát is érvénytelenítette Octaviával, már nem csupán Antonius személyes bűnévé válik, hanem egy olyan horderejű tényé, amit még Róma dicsősége se tud helyrebillenteni.⁴² Vergilius is hasonlóan jellemzi: „Majd Antonius is, ő tör elő barbár erejével (...) s vele tart, ím, a bűn: az egyiptomi némben.”⁴³ Azon túl, hogy Antonius seregét a barbár jelzővel látja el – Róma örökös fölényét jelezve a szervezetlen, gyülelésszerű és civilizálatlan ellenféllel szemben – kétségtelenül Kleopátrára hárítja át a polgárháború ódiáját. Ugyanakkor Vergilius Kleopátrát egy olyan erőteljes személyiségnek állítja be, aki akarát akár „Róma emberén” keresztül is érvényesíteni tudja.

Ez a Kleopátra kép (bűnös keleti nő) az általunk vizsgált elégiában is megvan, de kiegészül új elemmel is, Kleopátra gyöngeségének kiemelésével. „*pilaquefeminea turpiter acta manu*”⁴⁴ A szégyen (*turpiter*) elsősorban Antoniusra és seregére vonatkozik, de érintheti az ellenfelet is: Augustus nagy, fényes győzelmét árnyalja játékosan a női ellenfél legyőzése, Augustus, akiről Propertius és olvasói is tudták, hogy nem volt jó hadvezér, egy asszonnyal kénytelen harcolni, akit mégsem olyan nagy dicsőség legyőzni, mint egy harcedzett hadvezért. Erőteljes hangsúlyt kap ez a sor, ugyanis a *pilum* (*pilaque*) hagyományosan római fegyver volt. Tehát a szöveg⁴⁵ nem rejti el teljesen a keleti királynő⁴⁶ alakja mögé az összecsapás polgárháborús voltát, a tény, hogy római római ellen harcol. Ez egy pillanatra megkérdőjelezi, hogy kik is vagyunk. Ha római áll mindkét oldalon, akkor hol húzzuk meg a határvonalat? Meddig vagyunk mi, és hol kezdődik az egyiptomi sereg, amely szintén zömében római hadakból áll, ahogy Propertius a *pilummal* hangsúlyozza?

⁴⁰ HEGYI 2013, 60–65.

⁴¹ III. 11, 33, 36.

⁴² JONES 1976, 59.

⁴³ Verg. VIII. 285–288.

⁴⁴ IV. 6, 22.

⁴⁵ A vers egyik kommentárja a sorban feszülő ellentétet (idegen asszonyi kéz és római fegyver) emeli ki, SZABÓ–LESSI (szerk.) 1970, 148.

⁴⁶ Érdekes megfigyelni, hogy a IV. 6 nem említi meg név szerint Kleopátrát, inkább az „asszony”, „nílusi úrnő” kifejezést használja, Antoniusra pedig szinte csak következtethet az olvasó.

Az ellenfél, Kleopátra gyengesége még egy helyen felbukkan Propertiusnál: „*Di melius: quantus mulier foret una triumphus/ ductus erat per quas ante Iugurtha vias!*”⁴⁷ Az elégia kitér Kleopátra legyőzésének egyetlen „kudarcára” is, bár igyekszik a dolog jó oldalát nézni. Milyen értéktelen triumphus lett volna egyetlen asszony, azokon az utakon, ahol korábban Iugurthát vezették. Tehát Propertius szerint Marius győzelme volt igazán fényes, aki hosszú – legalábbis hosszabb – harcok árán győzte le Iugurthát, ehhez képest nem nagy dicsőség lett volna egy asszonyt vinni a diadalmenetben. Ez a fajta megközelítés, amely látszólag felmenti Augustust a sikertelenség vádjáról, annyira „mentegetés”, hogy az már inkább kritikának tűnik. Hiszen ennek az actiumi győzelemnek egyetlen nem várt következménye volt: Kleopátra nem hódolt be Augustusnak, inkább öngyilkos lett, tehát a császár mégsem tudott felette végérvényesen győzedelmeskedni. Az előre nem kiszámítható fordulat említése abból a szempontból is lényeges, hogy Augustus hadizsákmánya egyik fő kincsének elvesztése – Kleopátra végighurcolása a diadalmenetben – nem csökkenti az amúgy nagy pátozzsal megénekelte győzelem értékét.

Az elégiában az egyiptomi királynő legyőzése után maga Caesar is megszólal a Venus-csillagról: „Lám isten vagyok; így győz, aki isteni vér!”⁴⁸ Caesar istenné válása Róma közvéleménye előtt is fia legitimációjának egyik legfontosabb eleme volt, a halála után megjelenő hullócsillag hivatalos értelmezése és az Octavianus által rendezett ünnepi játékok a megistenült fogadott apa tiszteletére⁴⁹ mind ezt szolgálták. Az augustusi ideológiának egyik alappillére Caesar személye, illetve a köréje kiépített kultusz volt, így Propertius költeményéből a halott apa sem hiányozhat. A jelenet játékossága, illetve a költő „túlbugzósága”⁵⁰ (a princeps propagandájának minden elemét gondosan felvonultatja) megtöri a dicshimnusz patetikus hangját. Ugyanakkor a nemrégiben istenné vált Caesaregy újabb kapocs Augustus és az isteni világ között. De ez a kapocs nemcsak pozitív, Augustus tekintélyét öregbítő elem, hanem mintha a győzelem értékét, illetve Augustus abban való szerepét is csökkentené. „*Tibi militat arcus/ et favet ex umeris hoc onus omne meis.*”⁵¹ Az íját felvonó Apollo képe, aki meghatározza, hogy melyik pillanatban jött el az idő a támadásra *ego temporis auctor*⁵² nagyon hasonlít Vergilius Apollo-képéhez.⁵³ Propertius azonban a vergiliusi képnél tovább megy: Apollo nem csak egy nyilat használ el, hanem az egész tegezét. Tehát Apollo indítja a harcot, tegezezből az összes nyilat ellövi, és „egy nyila tíz gályát vert le a hősi csatán.”⁵⁴ Hány legyőzendő gálya maradt akkor Augustusnak? Hasonló, a verset már-már a komikum felé lökő túlzása, „*iam terra tua est*”, hiszen Actium idején még nem volt Augustus tulajdonában az egész föld.

„*Illa petit Nilum cumba male nixa fugacil/ hoc unum, iusso non moritura die.*”⁵⁵ Az *illa petit* (...) *die*, szintén vergiliusi motívuma Kleopátra menekülésének⁵⁶ a már vesztes csata után, azonban a történelmi

⁴⁷ IV. 6, 65–66. „Jól intézte a sors; nem nagy diadalmenet egy nő / ott, hol előbb rabigát büszke Jugurtha cipelt!” A magyar fordításban a jó sors nem túl ügyes fordítása a Di meliusnak.

⁴⁸ IV. 6, 60.

⁴⁹ Suet. Caesar-életrajz. 68.

⁵⁰ A minden elemet mozgósítani igyekvő „túlbugzóságra” jó példa a „*liber signa*”(62), vagyis a szabadságot jelző zászlók megjelenítése, ugyanis Augustus politikájában arra törekedett, hogy köztársasági színezetet adjon uralkodásának.

⁵¹ IV. 6, 40–41.

⁵² IV. 6, 53.

⁵³ Verg. Aeneis VIII. 704–705.

⁵⁴ IV. 6, 56, 68.

⁵⁵ IV. 6, 63–64.

⁵⁶ Verg. Aeneis VIII. 706–712.

valóság az, hogy Kleopátra még a csata végkimenetele előtt jóval hajóra szállt, és visszatért Egyiptomba.⁵⁷ Propertius a reménytelen helyzetben lévő Kleopátrának csak egyetlen döntést ad a kezébe: hogy melyik nap halhat meg. A latin szövegben találkozunk azzal a sorral, hogy: „*iusso non moritura die*” – a non egyértelműen az *iusso die*-hoz kapcsolható, amelynek jelentése, hogy nem a maga által választott napon fog meghalni, vagy, hogy nem a parancsolt napon készül meghalni. A vers megírásakor Propertius már tudta, hogy Kleopátra öngyilkos lett, de megjegyzi a fentebb már elemzett sorral: „Jól intézte a sors” – nem fontos neked, mint új Caesarnak egy nőt végighurcolni Róma utcáin, enélkül is ismértünk téged.

Határok megjelenítése

A vers Actiumot Róma alapításával állítja párhuzamba, Augustus győzelme Romulus tettét ismétli meg. A városalapítás, az állam létrejötte a legfontosabb határvonal a közösség életében, elválasztja időben – és a falakkal térben is – a rendezetlen, civilizáció előtti, illetve azon kívüli világot a várostól, a civilizációtól.⁵⁸ Propertius számos eszközzel hangsúlyozza, hogy ilyen határvonal Róma történetében az actiumi csata is. Vagy megfordítva a kérdést: mintha Augustus dicsőségének megénekelésében leginkább az ellentétek egymásmellé állítása, a határhelyzetek megjelenítése érdekelné. A város (újra) alapítása mellett ilyen határ az emberek és istenek közötti választóvonal. A rómaiak számára Romulus volt az, aki leginkább megjelenítette ezt azáltal, hogy halála után istenné vált, és Propertius nem is felejt el őt istennevén – Quirinus⁵⁹ – is említeni, de a másik említett előd, Caesar is mint megistenült ember jelenik meg. A két alak, akiknek örököse, és akiknek munkáját folytatja, az actiumi győző kijelöli Augustus helyét is az istenek között, Apollo mellett, aki a versben az isteni szférát képviseli.

A görög és római felfogás szerint az emberek az istenek alatt és az állatvilág fölött álltak, a civilizálatlanság klasszikus megtestesítői pedig a félig állat félig ember kentaurok voltak, akik ebben a versben is megjelennek. A szerepük itt is az, hogy a barbárságot „képviseljék” a civilizációval szemben. „*quodque vehut prorae Centaurica saxa minantis.*”⁶⁰ A sor megidéz a kentaurok és a lapithák harcát, a vadság és a civilizáció mítikus küzdelmét. Ahogy az olympiai Zeusz-templom homlokzatát, illetve a Parthenón déli hosszú oldalán lévő metopéit a kentaurok és a lapithák harca díszíti, úgy a versben is valószínűleg a barbárok elleni harc mitológiai megfelelőjét láthatjuk.⁶¹ Ahogy a lapithák harcát a feleségeiket elrabolni készülő vad, félig ember, félig állatokkal szemben a görög-perzsa háborúra lehetett vonatkoztatni, ugyanúgy itt Anubis és Róma küzdelme szintén értelmezhető a vadság és a civilizáció összecsapásaként. Ahogyan az egyik metopén is egy szikladarabot tartva a kezében csap le a kentaur,⁶² ugyanúgy itt is ez a fegyver jelenik meg.

Az augustusi propaganda tökéletes megvalósítása, hogy Propertius úgy ábrázolja Actiumot, mintha a vadság és a civilizáció összecsapása lenne, ahogy az is, hogy ezt a határvonalat összekapcsolja a város alapításával, a Palatiumon és Romulus személyén keresztül. Ugyanakkor a gunyorosságba hajló játékosság itt sem maradhat el. Hasonlóképpen, mint Kleopátra gyengeségének és nővoltának

⁵⁷ PLUTARCHOS: Ant. 60.

⁵⁸ HEGYI 2013, 64.

⁵⁹ VI. 21.

⁶⁰ IV. 6, 49. „Szikladobó kentaurokkal fenyegethet az orruk.” Ford. Kerényi Grácia.

⁶¹ KERÉNYI 1977, 107–108.

⁶² *Odysseában* is szikladarabot hajt a hajó után a küklopsz. IX. ének 480–542.

kiemelésekor, ebben az esetben sem kizárt, hogy a harc jelentőségének kisebbítése miatt nyugtatgatta a költeményben Apollo Augustust: „vájrt fa csupán, festett félelem az, ne feledd!”⁶³

A versben megjelenő kentaurok, akik félig emberi, félig állati mivoltukkal különös határt képviselnek, ilyen megvilágításban párhuzamba vonhatók egy római ünneppel, a lupercaliával,⁶⁴ amelynek során ruháikat levetve, helyette állatbőrbe bújva – ebben az értelemben „állat-emberként”, avagy kentaurként – jelennek meg. Az Augustusék gályahada ellen jövő barbárok hajóin megfélemlítésképpen ilyen fából faragott kentaurok helyezkednek el. Apollón biztatja a iuliusi gályán lévő hajósokat, hogy vissza ne rettenjenek ettől, mert *invito mari* vannak ezek a barbár népek.

A lupercaliát azért is említhetjük meg itt, mert ennek az ünnepnek van egy nagyon erős múltidéző aspektusa is: a római múltnak ugyanahhoz a kitüntetett pontjához, a városalapításához, illetve Romulus és Remus vetélkedéséhez kapcsolódik, amelyet Propertius is kiemel ebben az elégiájában. Ugyanis a lupercusok futása és ostorozása egy hajdani futóversenyt is megjelenít Romulus és Remus csapatai között. Ovidius szerint kettőjük közül Remus volt az, aki a sorsdöntő pillanatban gyorsabban futott, illetve aki számára előbb jelentek meg a madarak a város alapításánál.⁶⁵ Ugyanakkor a város alapítása szempontjából kétségtelen, hogy Romulus a győztes, míg Remus a vesztes, a halott.⁶⁶ Ovidiusszal szemben Livius magát a futást, illetve a Lupercaliát nem kapcsolja közvetlenül az ikerpárhoz, de a Palatium és azon keresztül az alapítás motívuma nála is hangsúlyos:

„A Palatium hegyen, amelyet az arkadiai Pallanteum városáról neveztek el Pallantiumnak, majd később Palatiumnak, a hagyomány szerint már akkor megtartották a Lupercalia nevű ünnepi játékot, melyet az arkadiai nemzetségből származó Evander honosított meg; ez abból állt, hogy mezítelen ifjak játékosan és pajkosságból versenyfutást rendeztek Pan Lycaeus tiszteletére, akit a rómaiak azóta Inuusnak neveznek.”⁶⁷

Romulus és Remus Actiumnál

A városalapítással együtt (Romulus) az azt megelőző küzdelmet is megidézi Propertius, aki nemcsak utal Remusra, hanem az elégia végén meg is nevezi őt. De mit keres az Augustushoz írt dicséző költeményében az alulmaradó iker, Remus neve? Ha Augustus egyértelműen párhuzamba állítható a városalapítóval, Romulusszal,⁶⁸ kit idéz meg Remus Augustus kortársai közül?

„Reddat signa Remi, mox dabit ipse sua
sive aliquid pharetris Augustus parcat Eois
differat in pueros ista tropaea suos.”⁶⁹

⁶³ VI. 50.

⁶⁴ HEGYI 2013, 61. A barlang, amely a vadon szerepében tetszeleg az ünnep körében, és benne a csupán egy övvel és szíjjal felszerelt ifjúság, amint felszabadultan és vadul rohangálnak Róma utcáin, a védett városon kívüli világot testesítik meg. Fel lehet fogni ezt az ünnepet úgy is, mint a vadság, a vadon betörését egy napra a civilizált városba. A városfal ilyen szempontból is szimbólummá válik: elhatárolja a kulturált emberiséget és a féktelen vadont. Romulus első feladata is ez volt: körbehatárolta azt a területet, ahol majd Róma fog állni, vagyis leválasztotta a vadonból.

⁶⁵ Vö. : Livius I. 7

⁶⁶ Ovidius: *Fasti* IV. ének, 837–844.

⁶⁷ Titus Livius I. 5.

⁶⁸ A princeps „megteremtésének” legfontosabb állomása Kr. e. 27, amikor Gaius Caesar nem a logikus javaslatként felmerülő Romulust, hanem az Augustus nevet vette föl:

„azzal az indítvánnyal szemben ugyanis, hogy Romulus nevét vegye föl (...) hiszen augustusnak hívják a szent helyeket is, ahol az augurok figyelmeztetése alapján felszentelnek valakit”. (Suet. Az isteni Augustus 7. 2)

⁶⁹ IV. 6, 80–83. „Adja remus jeleit vissza, s megadja magát / Hogyha ma Augustus kíméli Kelet nyilait még: / csak, hogy

A „*reddat signa Remi*” sornak kétféle értelmezése is elképzelhető. Egyrészt a remusi jeleket adja vissza, tehát itt Remus, mint jelző jelenik meg, az ősiességre, a régiességre (és a rómaiságra) utalva, másrészt a (konkrétan) Remus által elvesztett jelekre gondolhat itt az olvasó. Ha elvesztett és visszakapott hadijelvényekről (*signa*) van szó, elsősorban Crassus jut eszünkbe. Ő consuli éveinek letelét meg sem várva, elindult keletre, hogy a parthusok elleni háborúval felzárkózzon a triumvir társaihoz győzelmekben és zsákmányban. A sikeres első év után, Kr. e. 53-ban súlyos vereséget szenvedtek, a parthusok pedig győzelmüket követően a rómaiakat törbe csalva megölték magát Crassust is.⁷⁰ De nemcsak Crassus, hanem Antonius is vezetett sikertelen hadjáratot a parthusok ellen, és ha crassusi vereséget nem is szenvedett, sikertelenségét Augustus körében bizonyára eltúlozták. Actium kapcsán Propertius a keleti királynőről beszélt, és Augustus igazi ellenfelére csak utalt az „*Altera classis erat Teucro damnata Quirino*”⁷¹sorral. Hiszen ki más fölött bíraskodna Quirinus-Romulus Kr. e. 31-ben, mint Antonius felett. És tekintve, hogy Romulus alakja megfeleltethető Augustus alakjának, bújtatottan felfedezhetjük Antonius személyét mint Remust. Innen szemlélve Propertius szavait: a „Remusnak a jeleit adja vissza”⁷² talán éppen az antoniusi felelőtleniséget és elvesztegetett értékeket állítja szembe Augustus romulusi sikerével.

Augustus mint Romulus, ez megfeleltethetett az augustusi propagandának. Antonius Remusként való megidézése már sokkal problémásabb, hiszen ez Romulus-Augustusnak a testvérgyilkos, polgárháborús vonását emeli ki. Az ikreknek a városalapítást megelőző testvérgyilkossággal végződő viszályát felelteti meg az augustusi rendet megelőző polgárháborúval. Újabb példa a fentebb már megfigyelt kettősségre, a dicsőítésbe vegyülő disszonáns hangokra. Ezt a disszonáns hangot erősíti fel a parthusokkal foglalkozó részlet egy másik eleme is. „*sive aliquid pharetris Augustus parceret Eois! differat in pueros ista tropaea suos*”⁷³ Azonban a *pharetris* szó nem feltétlenül nyilat jelent, inkább tegezt, vagyis Keletnek – a parthusok, mert ők voltak keleten a rómaiak fő ellenségei – tegezeit kímélje meg? Miért gyűjtön Augustus tegezeket? Valószínűleg itt a zsákmányt kell érteni alatta, míg ez egyúttal jelző is: így mutatja be Kelet gazdagságát, illetve, hogy mit tud nyújtani Róma számára. Finomabb fordításban az *aliquid* azt jelenti, hogy *némileg, valamennyire*, tehát ha Augustus csak némileg kíméli meg Kelet tegezeit, akkor lehet, hogy „*dabit ipse sua*” – önként adja meg magát majd.

Ennek azért van jelentősége, mert Augustus nem tudta legyőzni a parthusokat. Róma legnagyobb ellenfeleit Crassus és Antonius próbálkozásai után Augustus elkerüli a parthusokkal való összecsapást, a keleti határok rendezését diplomáciai úton oldja meg. Fogadott fiát, Tiberiust küldi majd, hogy kiegyezzen velük, és végül Tiberius lesz az, aki visszaszerzi a római jelvényeket a parthusoktól. Érdekes az ugyanazzal a témával foglalkozó Horatius hellyel összevetni a propertiusi sorokat: „Caesar (...) a büszke parthus templomok ékeit: jelvényeinket visszaadta.”⁷⁴ Horatius olvasatában a jelvények visszaszerzése egyértelműen Augustusnak az érdeme, a legatusaként eljáró Tiberiusra utalás sem történik. Propertiusnál Augustus átengedi majdani utódainak a parthusok legyőzésének dicsőségét. Hasonló ez a megoldás ahhoz, mint mikor a Kleopátra nélküli diadalmenet miatt „mentette” a princepsét.

sarjainak jusson a győzelem ott.” Ford. Kerényi Grácia.

⁷⁰ WISEMAN 1994. 402–403. A vereség és szégyen súlyához vö. Horatius Carm. III. 5.

⁷¹ IV. 6, 21.

⁷² IV. 6, 80.

⁷³ IV. 6, 81–82. „Hogyha ma Augustus kíméli Kelet nyilait még”.

⁷⁴ HORATIUS IV. 15

A parthus-kérdés súlya miatt az is elképzelhető, hogy ezekben a sorokban Propertius a római külpolitikáról mond burkoltan ítéletet. A „Csak, hogy sarjainak jusson a győzelem ott” figyelmeztető szándékkal hangzik el: eleget hódítottál már, Keletet hagyd meg másnak, adj lehetőséget az utódaidnak is, hogy hódíthassanak, hogy hírnevet szerezhessenek! Gyere vissza Rómába, és itt cselekedj!

„*Sic noctem patera, sic ducam carmine, donec/ iniciat radios in mea vina dies!*”⁷⁵ A közös áldozatbemutatással kezdődő elégia végén visszatérünk a kezdeti képhez, az ünneplő közösséghez, akik már az áldozatbemutatást szervesen követő borozásnál tartanak⁷⁶ „*Bella satis cecini*”⁷⁷ Most, hogy vége a harcoknak, áttérhetünk az ünneplésre. A „*citharam iam poscit Apollo*” sor a csaták után a lantját újra elővevő Apolló ábrázolása horatiusi motívum.⁷⁸ A hadi győzelmek emlékére *candida... convivium*, vagyis, hogy candidatusba – fehérbe – kellett öltözni a convivium – a lakoma, multság – miatt.⁷⁹ Ez főleg az istenek tiszteletére rendezett multságokra volt jellemző, ugyanúgy, ahogyan az is, hogy *blanditiaequae... rosae* – vagyis, hogy ilyen alkalmakkor virággal díszítsék a fejüket.⁸⁰ A 73. sorban szereplő *vinaquefundantur* egybecseng a már említett horatiusi I. 31-el, illetve a szintén Horatius által írt „*Nunc est bibendum*” kezdetű carmenel. Utóbbi költeményében Horatius ugyanarról a témáról ír, mint Propertius a IV. 6-ban, vagyis, hogy a Kleopátrától megszabadult Római Birodalom vigadjon: eddig a kardoké volt a főszerep, most már előkerülhetnek a legjobb borok a pince mélyéről.⁸¹ Egyébként a hajnalig tartó borozgatás és ünneplés szintén egy horatiusi motívum, érdemes nem csak a konkrét párhuzamok, hanem a közös hangulat miatt is idézni:

„Víg lámpafénynél Bacchus, a Gráciák
s –ha megjön – Vénusz lesz pohárnokunk,
míg csak az éj csillagvilágát
tova nem űzi a felkelő nap.”⁸²

Az Apollónnak szóló propertiusi áldozat, amely szakrális csendben, imaszerű mondatokkal kezdődött, az elégia végére hajnalig tartó borozásba csap át. Az actiumi csatát és a többi augustusi sikert ünneplő költő és barátai Apollo világából átlépnek Dionysoséba.

⁷⁵ IV. 6, 85–86.

⁷⁶ vö. HORATIUS Carm. I. 31

⁷⁷ IV. 6, 69.

⁷⁸ vö. HORATIUS Carm. II. 10

⁷⁹ VI. 71. vö. Tib. I. 10, 37, és II. 1, 13.

⁸⁰ vö. SZABÓ–LESSI (szerk.) 1970, 152.

⁸¹ vö. HORATIUS Carm. I. 37

⁸² HORATIUS Carm. III. 21.

Bibliográfia

- ADAMIKTamás 1994. Római irodalom az aranykorban. Seneca, Pécs.
- ALBRECHT, Michael von 2003. A római irodalom története I. Ford. Tar Ibolya. Balassi, Budapest, 574–588.
- CAIRNS, Francis 1984. „Propertius and the battle of Actium (4. 6)”: WOODMANN, Tony – WEST, David (szerk.) : Poetry and politics in the age of Augustus. Cambridge University Press, 129–169.
- GRUEN, Erich 1996: „The expansion of the empire under Augustus”: BOWMAN, A. K. – CHAMPLIN, E. – LINTOTT, A. (szerk.) : The Cambridge Ancient History X. The Augustan Empire, 43 B. C. –A. D. 69. Cambridge, 147–197.
- GURVAL, Robert Alan 2001. Actium and Augustus. The Politics and Emotions of Civil War. The University of Michigan Press, Ann Arbor.
- HEGYI W. György 2014. „Horatius és Augustus C. 3. 14. és 4. 5.”: Historia Critica. Tanulmányok az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Történelmi Intézetéből (Publicationes Instituti Historici Universitatis Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae I.). Budapest.
- HEGYI W. György 2013. „Róma határai – a Lupercalia”: Ókor 1, 60–65.
- HEGYI W. György 2011a. „A külső munkatárs – Maecenas politikai pályafutása”: Ókor 1, 10–17.
- HEGYI W. György 2011b. „Róma”: Németh György – Hegyi W. György: Görög-római történelem. Osiris, Budapest, 323– 565.
- JONES, A. H. M. 1976. Augustus. Ford. Gödény Endre. Gondolat, Budapest.
- KERÉNYI Károly 1977. Görög mitológia. Gondolat, Budapest.
- KÖVES-ZULAUF, Thomas 1995. Bevezetés a római vallás és monda történetébe. Telosz, Budapest.
- LYNE, R. O. A. M. 1996. „Augustus kora: költészet és társadalom”: BOARDMAN, J. – GRIFFIN J. – MURRAY O. (szerk.) : Az ókori görögök és rómaiak története. Maecenas, Budapest. 606–631.
- MITRU Al. 1983. Az Olümposz legendái. Ford. Domokos Sámuel. Ion Creanga Könyvkiadó, Bukarest, 10–128.
- NÉMETH György – RITOÓK Zsigmond – SARKADY János – SZILÁGYI János György 2006. Görög művelődéstörténet. Osiris, Budapest, 471–480.
- PILLINGER, Hugh 1969. „Some Callimachean Influence on Propertius, Book 4”: Harvard Studies in Classical Philology Vol. 73,190–192.
- PLUTARKHOSZ: Párhuzamos életrajzok. Osiris, Budapest, 1978. Romulus életrajz 21.
- SUETONIUS: Az isteni Augustus. Osiris, Budapest, 2004. 53–54.
- SZABÓ Kálmán – LESSI Viktor (szerk.) 1970. Szemelvények Tibullus és Propertius elégiáiból. Auctores Latini XI. Tankönyvkiadó, Budapest, 145–153.
- Tibullus és Propertius összes költeményei (Ford. Kerényi Grácia) 1962. Helikon, Budapest.
- Vergilius összes művei (Ford. Lakatos István) 1973. Magyar Helikon, Budapest, 285–306.
- WISEMAN, T. P. 1994. „Caesar, Pompey and Rome, 59-50. B. C.”: CROOK, J. A. – LINTOTT, A. – RAWSON, E. The Cambridge Ancient History. IX. The Last Age of the Roman Republic, 146-43 B. C. Cambridge 368–423.
- ZANKER, Paul 2011. „Augustus és az új állam mitikus felmagasztalása”(Ford. Götz Andrea) : Ókor 1, 61–71.